

Koncepce základního vzdělávání v ČR: Bílá kniha (2001) (Národní program rozvoje vzdělávání v ČR) a RVP

Všechny vzdělávací programy z 90. let (ZŠ, OŠ a NŠ) prošly specifickou transformací, která byla iniciována *filozofií života v „učící se společnosti“* či koncepcí výchovy a vzdělávání pro 21. století. Jejím východiskem je dokument UNESCO *„Učení je skryté bohatství“*, který vymezuje tzv. „čtyři pilíře evropské vzdělanosti“ (J. Delors, 1995):

- **učit se poznávat (učit),**
- **učit se jednat (být aktivní),**
- **učit se být (sám sebou),**
- **učit se žít společně (s ostatními).**

RVP ZV vyřešil tyto otázky:

1. je třeba sjednotit výstup základního vzdělávání v souladu s požadavky Národního programu rozvoje vzdělávání v ČR (Bílá kniha);
2. všechny dosavadní programy svým způsobem „omezují“ kurikulární specifičnost jednotlivých škol svou „vyhraněností“;
3. i když lze očekávat, že školní vzdělávací programy budou často do značné míry setrvačně nastavené (budou kopírovat stávající vzdělávací koncepce), bude zřejmě přínosem to, že každá škola projde procesem jejich analýzy a přehodnocení, což jistě posune povědomí autorů ŠVP na nové pozice v oblasti pochopení a tvořivého pojetí pedagogické práce.

Stávající vzdělávací koncepce (Vzdělávací programy ZŠ, OŠ, NŠ) byly tedy nahrazeny tzv. **školními vzdělávacími programy**, které jsou pro každou školu vytvořeny „na míru“ a jednotný rámec jim dávají požadavky RVP ZV (2004, 05, 07 a dále).

Jednotícím momentem v kurikulárním smyslu je **pojetí cílů základního vzdělávání**, které představuje zásadní proměnu profilu absolventa základní školy. Jde o následující cíle (RVP ZV 2004, s. 4):

- **umožnit žákům osvojit si strategie učení a motivovat je pro celoživotní učení**
- **podněcovat žáky k tvořivému myšlení, logickému uvažování a řešení problémů**
- **vést žáky k všestranné, účinné a otevřené komunikaci**
- **rozvíjet u žáků schopnost spolupracovat a respektovat práci a úspěchy vlastní i druhých**
- **připravovat žáky k tomu, aby se projevovali jako svébytné, svobodné a**

zodpovědné osobnosti, uplatňovali svá práva a plnili své povinnosti

- **vytvářet u žáků potřebu projevovat pozitivní city v chování, jednání a v prožívání životních situací; rozvíjet vnímavost a citlivé vztahy k lidem, prostředí i k přírodě**
- **učit žáky aktivně rozvíjet a chránit fyzické, duševní a sociální zdraví a být za ně odpovědný**
- **vést žáky k toleranci a ohleduplnosti k jiným lidem, jejich kulturám a duchovním hodnotám, učit je žít společně a s ostatními lidmi**
- **pomáhat žákům poznávat a rozvíjet vlastní schopnosti v souladu s jejich reálnými možnostmi a uplatňovat je spolu s osvojenými vědomostmi a dovednostmi při rozhodování o vlastní životní a profesní orientaci.**

Tyto cíle naznačují základní směřování školy. Je třeba ovšem zdůraznit, že toto směřování musí být systémové a konzistentní, což pro primární školu znamená, že jejím úkolem bude **položít základy** pro rozvoj příslušných kvalit. Proto ani formulace cílů v RVP ZV nemá charakter očekávaných výstupů (co bude žák vědět, umět...udělat, jaké budou jeho schopnosti, postoje, potřeby a vlastnosti) – ty se objevují až v návrhu „klíčových kompetencí“ (RVP ZV 2004, s. 6-9); jsou to:

- kompetence k učení
- kompetence k řešení problémů
- kompetence komunikativní
- kompetence sociální a personální
- kompetence občanské
- kompetence pracovní.

Pro kurikulární proměnu primární školy má tedy RVP ZV přínos především v tom, že explicitně vyjadřuje prioritu základního vzdělávání jako **směřování k osvojení „kompetencí pro život“ či „klíčových kompetencí“ žáků**. Je však třeba uvědomit si, že přes snahu o eliminaci překonané koncepce transmisivní školy, zaměřené na předávání systému vědomostí, nelze v humanisticky orientované škole snižovat kvalitu vědomostního základu, ale je třeba přehodnotit význam vědomostí a přenést priority z dřívějšího přístupu „vědomost jako výsledek (výstup)“ na „vědomost jako nástroj (prostředek) rozvoje“ osobnosti dítěte. Další tendence jsou v přímé souvislosti s tímto úkolem; jsou to:

- posílení výchovného působení školy ve smyslu realizace obecných cílů základního vzdělávání v RVP ZV
- orientace na dítě s cílem diagnostikovat jeho individuální možnosti a ve vzdělávání zajistit jejich optimální rozvoj
- integrace vzdělávacích obsahů ve smyslu dosažení takového vzdělání, které umožňuje dětem porozumět věcem a jevům reálného světa v přirozených kontextech
- orientace na základní učivo (redukce nepodstatných či zastaralých poznatků, ale i málo efektivních vzdělávacích strategií, na druhé straně v přiměřené podobě implementace výsledků moderní vědy)
- důraz na „autentické učení“ ve vyučování, kde se děti učí objevovat, rozhodovat, řešit problémy ve spolupráci s druhými, domlouvat se, argumentovat, prezentovat výsledky své práce a brát na sebe za ně odpovědnost
- výstupní kompetence („klíčové kompetence“, „kompetence pro život“) jsou chápány jako vnitřně integrované způsobilosti, v nichž se syntetizují tři základní složky:
  1. kognitivní (vědomost, znalost, tj. racionální zvládnutí problému),
  2. senzomotorická (dovednost, schopnost něco udělat) a
  3. afektivní (postojová, hodnotová, výchovná).

Potom se tedy kompetence projevuje v takovém jednání a chování, kdy člověk má za svým výkonem plné povědomí toho, co dělá, jak to má být, jak to bude hodnoceno a je se svým konáním vnitřně ztotožněn.

Současné problémy primární školy v ČR

Mnoho článků v českých odborných periodikách bylo napsáno jako polemiky o přístupech k školské reformě 90. let v ČR a zdá se, že konsensu není možno dosáhnout. Všichni se zpravidla shodují v tom, že přeměna školy musí být systémová; zcela jistě ji nelze provádět pouze „shora“, či pouze „zdola“. Nejčastěji se kříží profesionální názory na praktickou realizaci těchto změn mezi učitelskou veřejností a skupinou teoretiků většinou z vědeckých pracovišť. Jakoby z toho vyplývalo, že setkání pedagogické teorie a praxe je neřešitelná záležitost.

Diskutované problémy se vztahují ke vzdělávacímu kurikulu nejčastěji v těchto oblastech:

- **organizace vzdělávání a školy:** jednotnost X diferencovanost (alternativnost)
- **obsah vzdělávání (výuky):** integrace X specializace (pojetí dílčích vyučovacích předmětů)
- **žáci se specifickými potřebami:** integrace X separace, segregace (včetně talentovaných dětí)
- **hodnocení výsledků výuky:** slovní hodnocení X klasifikace
- **počáteční cizojazyčné vyučování:** kdy je zahájit a jaké strategie využívat
- **plně organizovaná škola X málotřídní škola**
- **příprava učitelů primární školy:** dvoustupňová X jednostupňová Mgr.

Dalším problémem může být udržení takové sítě primárních škol, která by vyhovovala potřebám obyvatelstva ve smyslu spádovosti a dostupnosti zvláště pro rodiny s malými dětmi. Primární škola v českých podmínkách zpravidla funguje jako nižší stupeň (1. stupeň) základní školy. Může být plně organizovaná, nebo tzv. málotřídní. Přestože je tendence z ekonomických důvodů málotřídky rušit kvůli populačnímu úbytku dětí této věkové kategorie, ve venkovských sídlech v současné době zaznamenávají kvalitativní rozvoj a mnoho z nich se profiluje velmi progresivně. Je to umožněno specifickými sociálními podmínkami současného venkova, mezi něž patří:

- snadná dostupnost z větších sídel (učitelé bez problémů dojíždějí, stejně jako děti, pokud škola pro ně a jejich rodiče nabízí zajímavý program)
- dostatek kvalifikovaných pracovních sil a zájem o práci v tomto typu škol, který vyplývá z větší míry profesionální svobody
- menší pedagogické týmy, které se lépe domlouvají a dokážou pružně reflektovat a realizovat moderní podněty pro život školy
- specifická cílová skupina - malé děti, které do jisté míry „sjednocují“ přístup dospělých k nim
- osobnější vztahy mezi učiteli a žáky a ostatním školním personálem, ale i rodiči a veřejností v obci.

Je však patrné, že by podobným způsobem mohly fungovat i běžné plně organizované školy, pokud by k tomu byla společná vůle (jak dokazují některé známé příklady).

Perspektivy české primární školy

Podle našeho názoru by se měly perspektivy české primární školy formovat jako **progresivní tendence v uspořádání života a práce školy**, které mají kurikulární charakter. Patří mezi ně mimo jiné:

- tvorba a realizace školního vzdělávacího programu s určitou profilací, která je přitažlivá pro potencionální klienty
- koncipování školy jako společenství dětí a dospělých (učitelé, rodiče a provozní personál)
- uvědomělé formování pozitivního školního klimatu; škola je otevřená a její život neustále vykazuje přesahy do života obce i širší společnosti
- realizace takových vzdělávacích strategií ve školní práci, které ji přiblíží k životu a při nichž mohou být děti i učitelé sami sebou (důraz na výchovné aspekty vzdělávání)
- podpora týmové spolupráce na úrovni činnosti žáků, učitelů, širšího i užšího managementu a všech společně
- pěstování tradic (na úrovni tříd, celé školy a ve spolupráci s obcí)
- rozvoj evaluačních a sebeevaluačních nástrojů a procesů (podpora autonomie školy).

Z těchto podnětů by bylo možno vyjít při formulování úkolů pedagogického výzkumu v podmínkách české školy.

V předložené stati jsme se pokusili shrnout základní otázky, které si klade současná primární škola jako součást českého výchovně-vzdělávacího systému. Větším dílem jsou to problémy systémové, jejichž řešení pravděpodobně vyplyne z toho, jak se bude odvíjet reforma kurikulární (včetně pregraduální přípravy učitelů a jejich dalšího vzdělávání v rámci potřeb reformy).

Literatura:

Bílá kniha. Národní program rozvoje vzdělávání v ČR. Praha: MŠMT, 2000.

KOLLÁRIKOVÁ, Z.; PUPALA, B. (eds) *Předškolská a elementárna pedagogika.* Praha: Portál, 2001.

PASCH, M. a kol. *Od vzdělávacího programu k vyučovací hodině.* Praha: Portál, 1998.

PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika.* Praha: Portál, 2002, 2. vyd.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha: VÚP, 2004.

SPIPKOVÁ, V. *Čemu se učit ve škole? K transformaci obsahu primárního vzdělávání.* Praha: Karolinum, 1996.

SPILKOVÁ, V. *Proměny primárního vzdělávání v ČR*. Praha: Portál, 2004.

Vzdělávací program Základní škola. Praha: Fortuna, 2003 (platnost od 1. 9. 1996).

Vzdělávací program Obecná škola. Praha: Portál, 1996 (platnost od 1. 9. 1996).

Vzdělávací program Národní škola. Praha: SPN, 1997 (platnost od 1. 9. 1997).

Učitelské listy 2000-2005